



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svendsen

INDHOLD:

H. W.:

Oluf Madsen Kragh

Jens Holdt:

Af Tønder provstisynoders beretninger
og protokoller 1879–1917

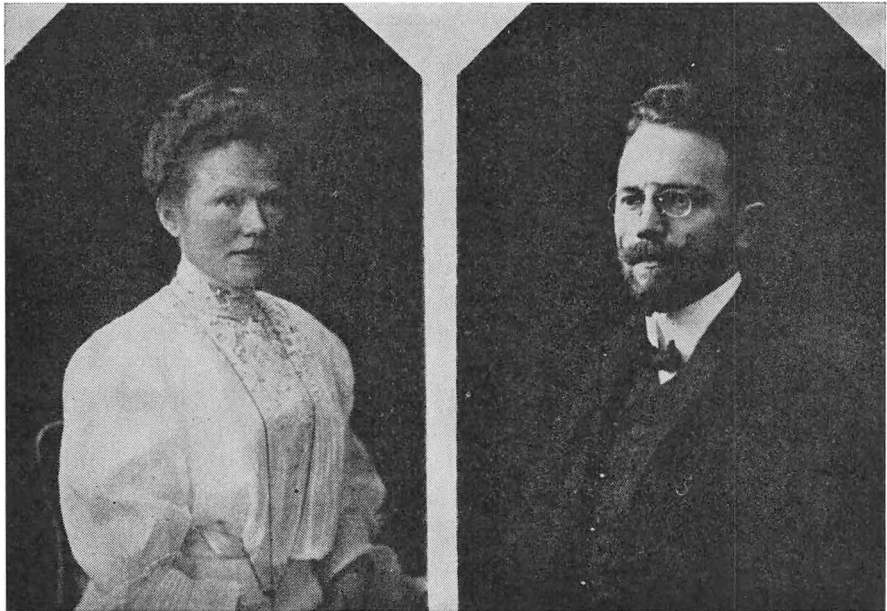
Tyge Haarløv:

Landsbyfællesskab i dag

Nis Jensen Ravn:

Nogle minder fra Sønderjyllands skæbneår





Boghandler Oluf Madsen Kragh og Hustru
Helene, f. Ehlers,
i Itzehoe.

OLUF MADSEN KRAGH

En sjælden gave til Landsarkivet

Fra boghandler Oluf Madsen Kragh i Itzehoe har Landsarkivet i Åbenrå modtaget en stor, sjælden gave, intet mindre end boghandlerens livsværk: to pergamentsindbundne håndskrevne og rigt illustrerede folianter med titlen:

Kragh: Optegnelser over vore forfædre og deres familie..

Oluf Madsen Kragh er født i Over Kestrup i Vilstrup sogn den 9. aug. 1877 som søn af gårdejer Iver Olufsen Kragh og hustru Anne f. Nissen. Som barn besøgte han landsbyskolen i Nr. Vilstrup og gik senere i skole i Hoptrup. Skønt han efter eget udsagn »aldrig har haft en eneste time undervisning i dansk sproglære« og hjemme kun snakkede sønderjysk, er bøgerne på et ganske fortræffeligt dansk. Efter skolegangen blev han uddannet som bogbinder og derefter som boghandler. I 1903 overtog han en boghandel i Itzehoe, hvor han stadig lever.

Allerede som barn havde Oluf Madsen Kragh interesseret sig for sine forfædre og samlet afskrifter fra ligsten m. v., men først efter at han var flyttet til Itzehoe, blev der rigtig tid og lejlighed til at dyrke de genealogiske interesser. Under et ophold i København knyttede han forbindelse med arkivar Thiset og dr. Eiler Nystrøm, der blev ham behjælpelige med at skaffe materialet til slægtsbogen. Ved stoffet fra Løjt sogn har Oluf Kragh samarbejdet med Hans Toft på Fogedgård og Jep Ries i Barsmark, men det største og mest imponerende arbejde har Oluf Kragh selv udført. De personer, han omtaler i sin slægtsbog, er fyldigt biograferede, og om alle de steder, slægten i længere tid har haft tilknytning til, er der udarbejdet udførlige historiske og topografiske skildringer; dette gælder især Løjtland, hvor slægten har haft sin oprindelse og største udbredelse. Oluf Kraghs egen gren af slægten nedstammer fra gårdejer Nis Madsen i Mastrup, hvis børn fik Kragh-navnet efter deres moder Maren Kragh fra Sønderballe, der igen har navnet fra sin moder Kjesten Kragh, som er født ca. 1675 som datter af Jep Madsen Kragh og hustru Maren i Løjt Skovby.

Oluf Kragh begynder sin bog med Løjts historie og Kragh-slægten i Løjt, derefter følger Sønderballe-slægten i Mastrup og senere den yngste slægt i Hejls. Dette fylder første bind, medens andet bind udgøres af det materiale, der er indsamlet om »Forskellige til dels i de samme nordslesvigske sogne forekommende familier og enkelte personer med navnet Kragh, som vi ikke tager til vore slægter«.

Illustrationsmaterialet fortjener særlig omtale, da det er meget righoldigt. Alt, hvad det har været muligt at opspore af ældre og yngre familieportrætter – både i lige linje og i de utallige sidegrene –, er affotograferet og indklæbet i bogen. Som et kuriosum kan det nævnes, at end ikke et billede af Helle Virkner Krag savnes i bind 2. Af andre portrætter kan nævnes et dejligt billede fra 1873 af kagekonen »Stien Mikkels« fra Løjt Kirkeby med kagekurv og strikkestrømpe. Også det topografiske billedmateriale er rigt og værdifuldt, især en lang række billeder af gamle gårde fotograferet i årene omkring århundredeskiftet, således f. eks. den i 1905 nedbrudte Dalholt vandmølle i Barsmark, der i hvert tilfælde delvis synes opført som bulhus, ligesom Jep Kjers nu ligeledes nedbrudte gård på Barsø.

Også i teksten vrimler det med kulturhistorisk og folklorisk stof, og som en prøve på, hvad der kan findes i bøgerne, følger her et uddrag af skibskaptajn Peter Chr. Krags brev dateret 20. sept. 1823 til søsteren Katrine hjemme i Løjt:

»Til min tid var de fornemste Laves — jeg får måske tale fornemt og kalde ham Lorenz — Holtes døtre, Nis Bruns døtre, Maren Smits i Klosteret, fogdens nuværende kone, af aller fornemste rang i klædedragten. Dernæst kom de fornemste sædelige borgerfolk, nemlig døtrene af Brøde-gården, Bodel Ivers, Ellen Bærens, jomfruerne af Delholdt osv., men forskellen mellem disse to klasser bestod fast alene deri, at den første klasse gik

med hvide strømper, thi for resten var søndagsklædningen for begge klasser som følgende: en klædesfrakke med smukke blanke knapper, hvorpå der sattes megen pris. På hovedet havde de en silke høll med kvast af brede silkebånd under hagen og bag i nakken. Foruden denne høll havde de en bakkenhue og holdklud med smalle fine kniplinger om. Strimmel var gået af mode, den kunne vores moder næppe bruge mere. Her ovenover havde de på hovedet en stor sort kap, højt opstående foran, med håndbrede sorte kniplinger for og hvid silkeunderfoer. Skørterne kunne man ikke se for frakken . . . Du ser, jeg erindrer alting nøje og kan efter 17 års fraværelse regne dig enhver ting, og dog har jeg vist ikke i disse 17 år en eneste gang hørt de ord Bakkenhue, Olken, Holdklud og Strimmel. Jeg har derfor mere end en gang måttet brække af og leet dejligt, medens jeg har skrevet denne side. Søgnedagene gik de med trøje og skørt af drill. Skørterne havde mangfoldige rynker og linningen var omtrent ved navlen. Jeg kan dog med sandhed slutte mit skilleri med tillæg, at jeg aldrig har set smukkere landsbypiger end i min fødeby og ejheller aldrig så civiliserede og renfærdige bønder . . .«

For den, der vil beskæftige sig med Kragh-slægten eller de indgifte slægters historie, er Oluf Kraghs værk en guldgrube, men også for lokal- og kulturhistorikeren er værket fuldt af værdifulde oplysninger. Det er meget vigtigt og meget glædeligt, at det store værk er blevet skænket til Landsarkivet, hvor det står til disposition for alle interesserede. Man kan roligt forudsige, at mange i fremtiden vil få lejlighed til med taknemmelighed at sende en venlig tanke til dets skaber og giver: boghandler Oluf Madsen Kragh i Itzehoe.

HW.

Af Tønder provstisynoders beretninger og protokoller 1879-1917

Af Jens Holdt

Den i 1876 i det erobrede grænseland indførte tyske Kirke- og synodalforfatning efter prøjsisk mønster foreskrev afholdelse af årlige provstisynoder. Det skete i Tønder i statsseminariets festsal for Nord-Tønder provstis vedkommende, hvortil også hørte 8 menigheder med udelukkende tysk gudstjenestesprog syd for den nuværende statsgrænse, deriblandt hele øen Sild. De stillede fra begyndelsen andragende om at blive udskilt fra Nord-Tønder og tillagt Syd-Tønder provsti i Læk. Men synoden og Konsistoriet i Kiel afviste i 1883 denne udskillelse, — sikkert af tyskpoltiske grunde.

Synoden bestod af ca. 90 medlemmer, omfattende alle præster i embede

og det dobbelte antal valgte lægmænd, delvis i forhold til sognenes folketal. Provsten førte forsædet. Synoden holdtes til at begynde med hvert år, fra 1897 hvert andet år, Et synodaludvalg på 5 medlemmer, 2 gejstlige og 3 lægfolk, samledes ind imellem efter behov. Til hver synode udsendtes der en beretning over de kirkelige forhold i den forløbne periode, forsynet med kirkelige statistikker. Over den enkelte synodes forhandlinger førtes der en protokol, som siden også udsendes trykt, alt i begge sprog.

Beretningerne gengiver præsternes embedssyn på de kirkelige foreteelser i sognene. Især deres holdning overfor lægmandsvidnesbyrdet er det bemærkelsesværdigt at notere. Den skifter efterhånden fra en overlegent afvisende til en mere forstående og anerkendende indstilling. Protokollerne afspejler på deres side modsætningen mellem de tyske præsters og de overvejende danske læge medlemmers synspunkter.

I det følgende skal der (i oversættelse efter den tyske original) gives nogle uddrag, som specielt belyser den daværende tyske landskirkes indstilling til det frivillige kirkelige virke i det overvejende dansksprogede område, nærmere afgrænset de grundtvigske frimenighedskredse, som henregnedes under sekterne, og den voksende Indre Missions bevægelse:

1881: Arbejdet for indre og ydre mission er kun ubetydeligt, sekterne (bornholmere, baptister, grundtvigianere) uden større indflydelse. Guds-tjeneste- og nadverbesøg ligger gennemgående meget højt, i Brede f. eks. 27 % og 100 %.

1883: I Ballum og Brede er der afholdt missionsfester med stor tilslutning og store kollekter. — På gaven foranledning understreges det, at danske undersætter ikke kan vælges som kirkeældste. — Luthers 400-års fødselsdag fejredes i de fleste sogne med festgudstjenester, i Tønder desforuden med 6 foredrag. Et lille Luther-skrift, forfattet af pastor H. Tonnesen i Aabenraa, uddeltes nogle steder.

1885: »Den grundtvigianske bevægelse, som tilstræber udtrædelse af kirken, kan i vort provsti anses for at være bragt til stilstand.«¹⁾

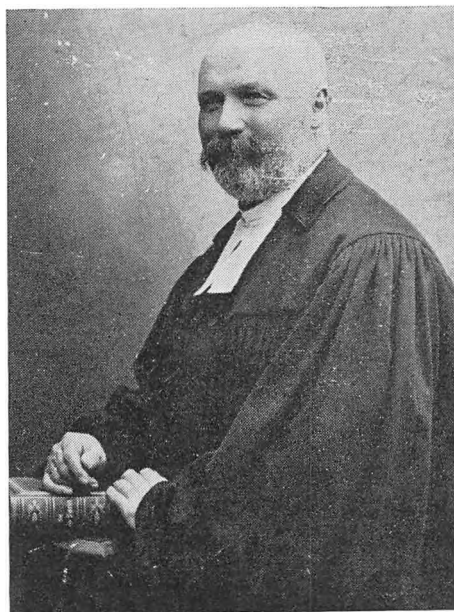
1886: Provst Kaftan, som er blevet generalsuperintendent, er efter lang vakance blevet afløst af P. Kier som provst i Tønder.

1887: Af sekter findes bornholmere (»Luthersk Missionsforening«) i 8 sogne,²⁾ 30 baptister, deraf 16 i Visby. »I Mjolden sogn er der en grundtvigiansk frimenighed, bestående af 5 familier med 26 sjæle, som fuldstændig har isoleret sig fra Landskirken.«

1888: Der afholdtes sørgudstjenester ved de to kejseres, Wilhelm I. og

¹⁾ I Mjolden havde de grundtvigske præster Hass, Hagen og H. Bojsen virket før 1864. Det var da naturligt, at der her under tysk kirkeregimente ellers i landet, dannedes en grundtvigsk frimenighed —, som i Rødding 1874 og i Bovlund 1879. Kredsen betjentes ud fra Bovlund.

²⁾ Arbejdsmændene H. Pedersen Nielsen og H. Paulsen, som begge havde været med i krigen 1864, begyndte deres lægmandsvirke først i 1870'erne. I 1881 stiftedes Luthersk Missionsforening for Vestslesvig, da Chr. Møller fra Bornholm var på besøg.



Hans Tonnesen, præst i Hoptrup 1888–1927; død 1935.

Friedrich III's død. På synoden den 7. december i Tønder hyldedes den nye kejser, Wilhelm II. med et trefoldigt »Hoch«. Grev H. Schack og pastor H. S. Prahl, Møgeltønder, referede om arbejdet med den nye salmebog for de dansktalende menigheder i Slesvig, som synoden derefter anbefalede til autorisation på landssynoden i Rendsborg det kommende år.

1890: Bornholmerne i Ballum, Brede, Burkal og Rømø har ikke fremgang. De stiller sig dels venligt, dels afvisende overfor landsbykirken. »Den grundtviggianske menighed i Mjolden, bestående af 7 familier med 21 sjæle, bærer i dens holdning imod den lutherske landskirke – også deri, at der findes blandede ægteskaber, gennem hvilke til landskirken hørende familier foranlediges til at holde sig til den – helt en sekts kendetegn. Bortset fra denne menighed findes der i Døstrup og Randerup endnu 2 familier, som tilhører denne sekt.«

Udsendinge fra Christiansfeld brødremenighed³⁾ kommer til Abild, Burkal, Højst, Nr. Løgum, Ballum og Bylderup, til de 2 sidste sogne nu også fra Nordslesvigs Indre Mission.⁴⁾ Dette udsendinge-væsen bliver nogle steder understøttet af præsterne. andre forekommer det af meget tvivlsom værdi.«

»Kriegervereine skal vække patriotisk sindelag«.

1891: »I Ballum hersker der et meget stærkt og ivrigt religiøst liv. Præ-

³⁾ Christiansfeld brødrebey er grundlagt 1773 af svenskeren J. Briant som datterby af Zinzendorfs Herrnhut i Sachsen.

⁴⁾ Kirkelig Forening for Indre Mission i Nordslesvig blev stiftet i Åbenrå i november 1886. Dens drivende kraft og sekretær, fra 1907 formand, var den unge andenpræst H. Tonnesen dersteds, fra 1888 sognepræst i Hoptrup.

sten og udsendinge fra Indre Mission og Brødremenigheden holder bibel-samtaler . . . Baptister synes her forsvundet.« . . . Men Bornholmerne har udbredt sig meget stærkt. — De har 5 søndagsskoler. Sidste vinter opholdt her sig 3 agitatorer fra København, som hver aften holdt foredrag og øgede tilslutningen. »Mange nye medlemmer er blevet optagne ved en generalabsolution. Alligevel har de erklæret at ville stille sig venligt til kirken. Der bygges nu et bedehus. Bornholmerne i kirkebyen håber præsten at holde ved kirken i forbindelse med Indre Missionsretningen.«

1892: Bornholmerne i Ballum virker i det stille ud fra deres nye bedehus. Den nye danske salmebog er indført i de fleste sogne.

1893: Bornholmerne er venligere, baptisterne går tilbage, adventisterne frem.

»Grundtvigianerne i Mjolden (20 personer), Ballum (1 familie), Døstrup (1), Randerup (1) kendetegner sig selv ved deres absolutte afsondring fra den evangelisk-lutherske landskirke.«

»Udsendingene fra Kirkelig forening for Indre Mission i Nordslesvig optræder i Bylderup, Abterp (Brede), Ballum, Løgumkloster, Burkal, Mjolden og Tønder. Man bedømmer deres virke gunstigere end Gemeinschaftsfolkene.«⁵⁾ Der er begyndt med kristelige foreninger for unge, som virker til velsignelse.

1896: Baptisterne har fået en prædikant i Emmerlev, af adventisterne i Visby er der kun 2 familier tilbage. Prædikanten er flyttet.

»De udtrådte grundtvigianere viser sig i deres bestræbelser for at modarbejde landskirken nu helt og holdent som sekterere. I Mjolden danner de et fast, af kirken udtrådt samfund, idet 6 familier, alle boende i Forballum, hver 14. dag holder deres gudstjeneste, ved hvilken Paulsen, Bovlund, er ordfører (»Sprecher«). Overgrebene mod landskirken — man døbte og viede medlemmer af landskirken, som ikke var udtrådte — er nu ophørte dér. Der bor endnu 1 grundtvigiansk familie i Ballum, 2 i Randerup, 1 i Døstrup. Også de ikke-udtrådte grundtvigianeres bestræbelser bør, såfremt de går ud på en virkelig adskillelse fra Landskirken, betragtes som sektariske. Partiet har købt det gamle tinghus i Visby, i hvilket der hver 4. uge afholdes agitationsforsamlinger, indtil nu uden mærkbart resultat.

»Bornholmerne er egentlig mindre kirkefjendske end grundtvigianerne.« Der er medlemmer i Ballum (mange), Brede (10 familier), Burkal (mange), Emmerlev (50 personer), Hostrup (enkelte), Hjerpsted, Ravsted, Tinglev (nogle). Deres leder bor i Skast, men har ingen tilhængere dér.

»I de danske menigheder mere bekendt er Indre Mission, nu betegnet som ordmission til forskel fra den fra den uforglemmelige Wichern stam-

⁵⁾ Den rent lægmandsprægede Gemeinschaftsverein er stiftet 1858 af baron J. v. Oertzen i Hamburg. Han talte også ved Indre Missions første årsmøde i Åbenrå i juli 1887.

mende gerningsmission.⁶ Ordmissionen har det åbenbart lettere end den egentlige, med rette således kaldte Indre Mission. Den taler ud i det almindelige og søger på sin side opvækkende at få fat i enkelte sjæle, skønt mest netop ikke dem, som står fjernt, griber altså ind i det beskikkede præstembede, og synes, hvor dette sker i tilstræbt konkurrence, ikke at være ubetænkelig.«

Gemeinschaftsfolkene bedømmes mindre gunstigt af kirkeforstanderskabene, »skønt deres udsendinge vel også bringer virkelig opbyggelse til mange og imødekommer et behov for rigeligere forsyning med Guds ord og inderligere fællesskab.«

Helt anderledes står udsendingene fra Kirkelig forening for Indre Mission i Nordslesvig i det almindelige omdømme. De underordner sig præstembedet og er anviste at holde sig borte dér, hvor præsten ikke ønsker deres virke. De beflitter sig også alvorligt på at fastholde den kirkelige frelseslære. En af dens udsendinge har sin bopæl i Ballum⁷) og har der stiftet foreninger for unge mænd og kvinder, som nu den ny udnævnte præst⁸) har overtaget efter ham. Han holder også godt besøgte andagter i Tønder, desuden i Abild, Burkal, Bylderup, Døstrup, Nr. Løgum og Ravsted. Nogle steder berettes der udtrykkeligt om deres velsignede virke, andre steder dømmer man mindre gunstigt. Foruden dem kommer også en enkelt gang en af de Christiansfelder herrnhutere, men kun sjældent, mest i Løgumkloster, Højst og Ballum.«

Af opbyggelig litteratur findes i de danske menigheder »Sædekornet« af pastor Tonnesen, »Nordslesvigsk Søndagsblad, kirkelig del« [sammen med danske aviser], »Kirkeligt Søndagsblad«⁹) (nu mindre), også »Indre Mission Tidende« og anden dansk religiøs litteratur. Beretningen slutter: »Kristendommen, og det vil sige den levende, sunde, kirkelige kristendom vil forblive surdejen i folkelivet og jordens salt.«

1897: »Lysten til opbyggelse i private forsamlinger og lægmandsvidnesbyrdet er fortsat mange steder tiltagende, således i Ballum, Burkal, Bylderup, Emmerlev, Løgumkloster, Nr. Løgum, Ravsted. Det er jo et tegn på kristeligt liv, i særdeleshed på alvorlig spørgen efter Gud og sjælenes salighed. Også offervilligheden til kristelige formål skal med glæde anerkendes hos disse kredse. Ganske vist følger så også undertiden usundt væsen med, som det plejer at være tilfældet hos sådanne bevægelser. I flere beretninger fra sognene erklærer man at spore liden velsignelse af lægmandsvidnesbyrdet.«

1899: Indre Mission udøver et voksende virke og har i flere menigheder

⁶) Pastor Joh. Hinrich Wichern grundlagde 1833 børneredningshjemmet »Das rauhe Haus« i Hamburg og blev dermed en af den tyske diakonis fædre.

⁷) Peter Iver Petersen (1861–1930).

⁸) Paul Duysen Paulsen (1857–1904).

⁹) Begyndt af pastor E. Wacker i Rinkeæs i 1873.

mange venner. Der holdes mange forsamlings. Bibelsamtalemøder bliver nu yndet. Fra forrige år kommer missionsuger i kirker og skoler til. De besøges stadig talrigere. I enkelte menigheder finder der en stor vækkelse sted, men derved fremkommer der også megen uro og et virvar af forskellige bestræbelser. Deraf omdømmet, at denne retnings arbejde nok kan bringe velsignelse for enkelte sjæle, men derimod ikke fremmer menighedslivet. Det kendes dog også mange steder tydeligt, at menighedslivet fremmes gennem Indre Mission (Ballum, Burkal). Ganske vist er det også forekommet, at den nævnte kirkelige forening forsøgte at trænge ind, hvor man ikke ønskede dens hjælp, som f. eks. i Bredebro.¹⁰⁾ I Højst har private i 1898 bygget et forsamlingshus, som længe stod ubenyttet. Nu skal det være taget i brug af en udsending fra Brødremenigheden og altså være indviet.

I øvrigt er der nu fra Konsistoriet i Kiel truffet bestemmelser, som nogenlunde afgrænser udsendingenes virke overfor præsteembedets arbejde, og da de også glædeligvis finder almindelig tilslutning, kan de således få en god virkning.¹¹⁾ Gemeinschaftsverein synes at blive svagere i dens virke. Den bekæmpes også af Indre Mission . . . Bornholmerne er ret rolige.«

1901: »På givnen foranledning er det blevet forbudt indremissionærerne, at tale ved bårerne i hjemmet uden præstens tilladelse. Rejsningen af missionshuse synes at have mindre betydning for sagen, mindst for de byer, hvor de står. I kirken i Brede har pastor Tonnesen med kirkeforstanderskabets tilladelse fejret årsfesten for unge mænd og kvinder.«

Sektvæsenet er i forbindelse med den religiøse bevægelse i tiltagende, således baptisterne med deres falske dåb af »genfødte«, i Sølsted (8), Ballum (7), Brede (10), Burkal (5), Bylderup (10), Døstrup (7), Emmerlev (8 og 2 adventister), Højer (1), Visby (4 og 6 adventister).

»Den grundtvigianske frimenighed, som har sit hovedsæde i Forballum ved Mjolden, tager ikke til. Men flere, som bliver i landskirken, holder sig til den. Og i det tidligere tinghus i Visby bliver grundtvigianernes national-religiøse tanker ivrigt propaganderet i hyppige forsamlings.«

1903: »Gemeinschaftsvereins virke bliver stadig svagere. Kirkelig forening for indre Mission i Nordslesvig har ikke just fundet videre udbredelse, men står som hidtil i et ivrigt og frugtbart arbejde, afholder talrige missionsfester, også missionsuger, og bibelsamtaler ved deres udsendinge, i privathuse og offentligt, med og uden præstens deltagelse. Man ejer missionshuse i Abild, Højst og Løgumkloster, og har i næsten alle dansktalende menigheder, men også i Tønder, et mindre eller større antal af faste tilhængere. Bedømmelsen af denne forenings arbejde er yderst forskelligt. To beretninger kalder det absolut velsignet. En beretning kan kun fordømme disse udsendinges virke, idet de som alle andre, der ligger i strid med dem

¹⁰⁾ Lærer G. Cordsen i Drengsted, Døstrup sogn. Opgav i 1899 sit lærerembed og bosatte sig i Bredebro som lægprædikant. Han døde dog allerede 1901 af tuberkulose.

¹¹⁾ Skrivelse af 18. 5. 1898 vedrørende bygning af menighedshuse.

— uophørligt gennemstrejfer menighederne, for at gøre helvede hedt for syge, dømme ubarmhjertigt, stifte ufred o.s.v. . . . Et sted beklages dens separatisme og ukirkelighed, men de giver gennem deres moralske rigorisme et godt og virksomt eksempel. Et andet sted har de lige begyndt og optræder metodistisk og sværmerisk. Et andet sted igen er bevægelsen bragt ind i roligere baner.«

»Den grundvigianske frimenighed i Mjolden består af 5 familier, og endnu 5 familier holder sig til den. I Randerup hører 12-15 personer og i Ballum 1 familie på 9 til den. I Visby understøtter 2 godsejere⁹⁾ denne retning. Dog kan der ikke tales om, at denne sekt udbreder sig.«

»Baptisterne har deres centrum i Bredebro (12). Den der boende baptistprædikant Andreassen holder ivrige prædikener i byen og andre steder. Adventisterne er udgåede fra baptisterne (6 i Brede). Bornholmerne har 50 tilhængere i Ballum, 12 i Brede. . . I Tønder gives der også et socialdemokrati.«

Fra dette års synodeprotokol den 23. Juli følgende: »På forespørgsel fra synodemedlemmet Jensen, Lovrup,¹³⁾ med hvilken ret grundvigiangerne betegnedes som sekt, da de dog fastholdt den ev.-lutherske lære, svarer provsten, at en sekt som sådan også kan tilkendegive sig gennem dens forfatning, og at grundvigiangerne i virkeligheden har udskilt sig fra landskirken og ikke underordner sig under det landskirkelige styre, og altså — anderledes end i Danmark — hos os i virkeligheden er en sekt.«

1905: Indre Mission arbejder i alle de menigheder, hvor den har fået fodfæste, flittigt videre gennem udsendinge og præster, som har tilsluttet sig den, uden, som det synes, at tiltage i omfang. Fra 4 menigheder (Højst, Bylderup, Løgumkloster og Hostrup) berettes, at tilhængerne dels slet ikke, dels kun lunkent og svagt tager del i det gudtjenestelige liv. I Tønder er der indrettet et missionshus. (Den grundvigiiske frimenighed er denne gang ikke nævnt.)

1907: Baptisterne har i Løgumkloster bygget et kapel med bolig til prædikanten.

1909: »Gemeinschaftsverein er ved at uddø. Derimod blomstrer i talrige menigheder Indre Mission. I ikke få menigheder har den eget missionshus, i Tønder et missionshotel. Den udfolder et rigt virke ved samarbejde mellem præster og lægprædikanter gennem meget hyppige forsamlinger, fester, bibelsamtaler og hele missionsuger, nogle siger: til velsignelse, andre: til ruin for menighedslivet. Således berettes fra en menighed, at mange hver aften finder opbyggelse i disse forsamlinger, fra en anden, at pastor Tonnesens udsendinge ligefrem oversvømmer menigheden, og at der ved deres skyld er frembragt strid og ufred, at de af dem beherskede bliver borte fra søndags-

¹²⁾ Knudsen-slægten på gårdene Trøjborg og Hedegård. Betjeningen skete ud fra Skærbæk frimenighed.

¹³⁾ J. P. Jensen, Lovrup, Døstrup sogn, den første formand i Sønderjysk Skoleforening 1892.

gudstjenesten, og til gengæld endda forlanger ekstra nadvergudstjenester for sig, at de på metodistisk vis foruroliger syge og døende, fremkalder tve- dragt i familierne og ubarmhertigt bryder staven over andre.«

Blandt bornholmerne findes en mildere og en strengere retning.

»Den grundtvigianske frimenighed i Mjolden består af 6 familier, 7 andre holder sig til den, i Randerup 5 familier. I Visby er i det mindste 1 familie udtrådt af kirken, og adskillige af de mest ansete folk hælder stærkt til denne retning.«

1911: Den nye provst, W. Steffen, indførtes i 1910 i sit embede af D. Kaftan. Sektvæsenet synes at være af liden betydning. Bornholmerne holder sig nu til kirken.

1915: Baptisterne og adventisterne er i tilbagegang. »Den grundtvigian- ske frimenigheds størrelse er kun ringe og er temmelig uforandret forblevet den samme . . . I de dansktalende menigheder søger den nordslesvigske forening for indre mission og de såkaldte 12 præsters forening (efter splittel- sen i 1912) at virke missionerende. I enkelte menigheder har begge ret- ninger deres tilhængere. . . . Vi slutter med det ønske til Gud, at den næste beretning om 6 år sikkert må kunne fortælle om en udvidelse og fordybelse af det kirkelige liv. Den tunge krigstid opfordrer til det. Måtte hele vort folk gå lutret og modnet ud af den og vise evnen til at tilegne sig og bevare den det af Gud tiltænkte velsignelse. Tønder, den 28. maj 1915. Synodalud- valget.«

1917: »Som helhed fremgår af de foreliggende indberetninger, at det kirkelige liv er øget gennem krigen.« Men der findes også dybe moralske brist, børns manglende opdragelse, hamsteriet, men mange steder også en høj moralsk kraft og en kærlighedsfuld, offervillig indstilling. »Måtte vi, når krigen, som vi håber, snart afsluttes, kunne bogføre det som en krigsvin- ding, at vi er voksede mærkbart i religiøs alvor og moralsk kraft.«

LANDSBYFÆLLESSKAB I DAG

Ved Tyge Haarløv

Vi fortsætter i dette nummer med at bringe en gengivelse af forskellige indberetninger om det gamle fællesskab, der øvedes gennem grandelagene og til dels endnu findes i en del vestslesvigske sogne.

RENDS

Vedrørende »Bysens Regning«, Rends.

FORENINGSKONTRAKT

Mellem interessenterne i byen Rends er afsluttet følgende kontrakt:

Samtlige hus- og grundejere i byen Rends har for at ordne byens anliggender sluttet sig sammen i en forening. Ikke medindbefattet er dog gårdene Pebersmark, Teptoft, kådnere, inderster og kolonistlandet. Blandt de anliggender, som navnlig er at varetage, er vedligeholdelse, eventuelt reparation af byens veje og broer, som ikke falder ind under sognekommunen.

For at ikke alle byens interessenter ved enhver lille lejlighed skal kaldes sammen, er en bestyrelse for byen valgt, bestående af gårdejerne Chresten Hansen, Jep Jacobsen, Heinrich Dahnke og Nicolai Nicolaisen. Til formand for bestyrelsen valgtes Nicolai Nicolaisen. Samme har at føre byens regnskab, udleje byens veje til græsning eller høslæt, at fordele de af bestyrelsen eller af interessenterne for nødvendig fundne arbejder og at sammenkalde til forhandling og drøftelse, når omstændighederne fordrer det, ligeledes at varetage byens interesser udadtil.

Forelæst og underskrevet:

sign. *N. Nicolaisen*, formand. sign. *Jes P. Thomsen*. sign. *Johannes Hansen*.
(Kontrakten er ikke dateret, rimeligvis 1921. H.C.H.).

Forhandlet. Rends, d. 4. november 1921.

Til stede var følgende kommunerådsmedlemmer:

1. Johannes Hansen, fhv. formand.
2. Nicolai Nicolaisen.
3. Peter Jessen.
4. Mathias Jespersen.
5. Peter Andresen.
6. Hans P. Johansen.
7. Jep Jacobsen.
8. Hans P. Asmussen.
9. Bendix Petersen.

Da de ovenfor anførte medlemmer var til stede, var forsamlingen beslutningsdygtig, hvorpå sognerådsformandens andragende kom til forhandling. Alle de tilstedeværende medlemmer erklærede enstemmig, at sognerådsformanden måtte betale byens mergelregning og alle sagens omkostninger.

Forelæst og underskrevet:

sign. *Johannes Hansen*, fhv. formand. *Hans P. Asmussen*, fhv. kommunerådsmedlem. *N. Nicolaisen*, fhv. kommunerådsmedlem.

Forhandlet. Rends, d. 1. april 1922.

Dags dato var interessenterne af byen Rends sammenkaldte for at drøfte følgende sager: For det første valg af en markmand. Samme blev valgt på følgende betingelser: Markmanden skal have for kvæg, som træffes på naboens mark: i korn og på eng 40 øre for hvert stykke, på græsmark 25 øre for hvert stykke, for lammene skal der ligeledes betales, så snart der bliver klaget, ligeledes for

gæs og ænder, når der bliver klaget. Markmanden skal mindst een gang hver dag gå marken rundt, han skal også skrive hver gang, når han har jaget kvæget på rette mark igen.

Til stillingen som markmand havde der meldt sig 3, nemlig Peter Andresen, Johannes Hansen og Boi Boisen. Ved afstemningen fik Peter Andresen 1 stemme, Johannes Hansen 9 og Boi Boisen 19 stemmer. Sidstnævnte er altså valgt. For udenbys skulle der betales dobbelt. For det andet oprettedes et forlig, at alle byens veje og broer, som ikke falder ind under sognekommunen, skulle vedligeholdes for byens regning.

Forelæst og underskrevet:

sign. *N. Nicolaisen*, formand. sign. *Jes P. Thomsen*. sign. *Johannes Hansen*.

Forhandlet. Rends, d. 23. juni 1922.

Til den i dag af forstanderskabet for byen Rends ansatte forhandling er følgende vedtaget: De åpletter, som ligger på begge sider af Vester Skytten, udlejes til ejerne af sydfennerne, som ligger lige overfor nord for strømmen, nemlig til Heinrich Dahnke for det, som ligger til vester for skytten mod syd til det før benævnte omløb for en årlig sum af 30 kroner, og til Peter Andresen ligeledes til øster for skytten for 5 kroner årlig, dog ikke længere end til lige over for den østlige skelgrøft i sin sønderfenne. Skulle en ny skytte blive bygget og de omtalte åpletter derved lide skade, skal forpagtningssummen forandres. Fra begge sider kan denne forpagtningskontrakt blive hævet med 6 måneders opsigelse.

Forelæst og underskrevet:

sign. *N. Nicolaisen*, formand. sign. *Heinrich Dahnke*. sign. *Jep Jacobsen*.
sign. *Chr. Hansen*.

AUKTIONSBETINGELSER OVER ENGVEJENE I BYEN RENDS TIL HØSLÆT FOR SOMMEREN 1930.

Engvejene opbydes enkeltvis efter nr. eller navn. Pagterne har ved tilslaget at stille en antagelig besiddende mand som kautionist, samme anses stiltiende som vedvarende borgens under hele auktionen. Efter endt opbud forbeholder udlejeren sig en time approbation, om han vil antage det skete bud eller ej. Vejstykkerne går ved tilslaget over på pagternes risiko. Pagtsummen skal betales til byens kasse senest d. 10. november 1930.

Rends, den 24. juni 1930.

sign. *N. Nicolaisen*.

Nr. eller navn.	Pagterens navn.	Kautionisten.	Tilslag.
Sønder Dam	Peter Jessen	Hans Jessen	15,00
Nr. 1 ved Kjærdig	Jørgen Thomsen	Johann Andresen	2,00
Nr. 2 ved Kjærdig	Mathias Gehrt	Johann Andresen	17,00
Nr. 3 ved Kjærdig	Johannes Hansen	Lorens Hansen	20,00
Nr. 1 på Nørredam	Peter Jessen	Hans Jessen	20,00
Nr. 2 til Tagkjær	Johannes Hansen	Lorens Hansen	3,00
Nr. 3 L. Hansens Gjollum	Mathias Gehrt	Johann Andresen	7,00
Nr. 4 til enden Holmvej	Mathias Gehrt Jørgen Thomsen	Johann Andresen	5,00 0,50

Dags Dato ved Bysens Regning holdes valg til bestyrelsen. I stedet for Chr. Hansen og Heinrich Dahnke valgtes Jørgen Jørgensen og Hans Jessen til revisorer. Genvælt blev Johann Andresen og Mathias Jespersen. Lønnen til formanden blev fastsat til 20,00 kr. Johannes Hansen skal efterse Sønderdam for 8,00 kr.

BYSENS REGNING

finder sted lørdag den 11. april aften kl. 7^{1/2} hos I. Peglau.

1. Regningen for året 1930 vil blive forevist.
2. Valg af en markmand.
3. Valg af en formand.
4. Forskelligt. _____

Den, som vil overtage posten som markmand, bedes melde sig til undertegnede inden den 10. april 1931. _____

De, som endnu ikke har betalt deres landhyre til byens kasse for 1930, bedes betale dette snarest muligt til undertegnede. _____

Byens veje vil ved samme lejlighed blive udlejet for sommeren 1931.

Rends, den 1. april 1931.

sign. *Jep Jacobsen.*

DØSTRUP

Døstrup, den 2. februar 1963.

Kære hr. amtmand Haarløv, Tønder.

I henhold til Deres brev om oplysninger om det, vi kalder »Mikkels Grande«, kan jeg oplyse, at vi her i Døstrup by stadig holder Grande Mikkelsdag den 29. september hvert år.

Indbydelsen til Grande foregik indtil for et par år siden på den måde, at et skolebarn gik rundt til hjemmene med indbydelsen, man skrev sit navn under på at have læst indbydelsen.

I byerne Vinum og Overby-Laurup holder de selv deres Grande rundt i de forskellige hjem. I Døstrup afholdes Grande i Rudbæk, nu Becks kro kl. 7.

Grandes formand kaldes oldermann. I mange år havde vi den samme formand, nu skifter det af og til. Vi begynder med, at alle lodsejere indbetaler et beløb til oldermannen, som også er regnskabsfører, fra 4-6 kr. pr. hektar.

Dernæst er der valg af 1 bestyrelsesmedlem. Bestyrelsen består af 3 medlemmer, deraf er den ene oldermann. Vi har en fælles markmand til at se efter kreaturerne i engene, ham lejer vi den aften for en mindre fast løn. Resten af lønnen får han af kreaturjerne for at slå vand op og 1 krone for hvert kreatur, som er brudt ud og som han jager ind i indhegningen. Vi har endnu den gamle ordning med markmanden, den er ellers ved at forsvinde i de fleste byer. Når så markmanden er lejet, giver oldermannen gerne en omgang i lidkøb på lejemalet.

Så fortsættes der med drøftelse af vejene. Hvert år gruser vi et stykke engvej i fællesskab for de penge, som er opkrævet. Er vejene grusede, søger Grandet kommunen om optagelse som offentlig kommunevej. Så drikkes der kaffe, bagtefter er der meget at diskutere og kritisere. For år tilbage kunne det gå ret livligt til, nu er folk ligesom mere afdæmpede.

Jeg tror, at denne sammenkomst af alle lodsejere en gang hvert år stadig har betydning. Vi har løst mange fælles opgaver på den måde. Har nu været med til Grande i næsten 40 år. Til at begynde med blev oldermænd valgt og fortsatte, til han fandt det passende at gå af.

Hvis amtmanden kunne ønske at se en protokol fra Granden, så kan det let lade sig gøre. Den ældste protokol ligger hos Cornelius Schmidt, Døstrup, som er formand for Historisk Samfund, han vil gerne være til tjeneste med oplysninger. En nyere protokol ligger hos den nuværende oldermænd Valdemar Due, Døstrup, den er også let at få til lån.

Med venlig hilsen
Mikkel Jakobsen.

HJERPSTED

Hjerpsted pr. Højer, den 25/2 1963.

Hr. amtmand Haarløv, Tønder.

Jeg skal med glæde fortælle lidt om den rest af gammel forvaltning, der lever videre i Hjerpsted kommune, der udgør byerne Hjerpsted og Koldby, og som hver for sig har sit »bylag« (lav) (laug) og afholder »grande« (møde) med hver sin »oldermænd« i spidsen, i Koldby kalder man ham »byfoged«.

»Bylaget« består i modsætning til før nu iflg. en fortegnelse fra 1950 af både købmanden, bageren, husmanden og arbejderen, alle der ejer fast ejendom i byen, toldbetjenten, der bor i toldvæsenets bolig, og læreren, der bor i Hjerpsted degnekalds bolig, har ingen stemmeret på »grande«.

Ledelsen består af »oldermænd«, der »vælges« på »grande« for 1 år ad gangen, det er frivillig om han vil modtage »valget« og vil han ikke det, »vælger« man den næste, hvervet går på tur mellem »bylagets« medlemmer, idet man følger solen. »Oldermænd« sammen med den afgående »oldermænd« og den vordende »oldermænd« (man ved altså altid, hvem den næste bliver) udgør vejudvalget, der, hvis man finder det nødvendig, kan besigtige en vej og tage bestemmelser om, hvad der skal foretages, hvis der ikke er taget nogen bestemmelse herom på »grande«, der er højeste myndighed. I Koldby er det kun bønder, der kan blive »byfoged«.

Der arbejdes ikke efter nogle specielle vedtægter, men det, der er vedtaget med simpel stemmeflerhed af de møde på »grande«, er altid blevet betragtet som værende gyldig.

»Oldermændens« første opgave er at udleje jordene for det kommende år, tilslaget gives med »grandepinden« (den nuværende »grandepind« stammer fra 1900 og er naturligvis skåret af bagerm. P. Brodersen, den indeholder initialerne på de bønder, der sad på gårdene dengang, initialerne er skåret i den rækkefølge hvori de blev »oldermænd«), og derefter lejes markmanden, de sidste år har man ingen kunnet få; han fik en fast løn plus skrivepenge, skrivepenge er de penge, markmanden får, når han har gennet kvæg, der er løbet uden for indhegningen, tilbage igen, regnskabet hermed føres på en bjælke på den gård, kvæget tilhører, markmanden slår sine kridtstreger og giver samtidig besked om, at kvæget har været ude af marken og om, hvad der kan være årsagen hertil, således at gård-ejeren kan se hegnet efter. »Oldermænd« fører »bylagets« regnskab over indtægter og udgifter i årets løb, indtægterne stammer fra de udlejede jorder, udgifterne består af arbejdsløn, amtstueskat, forsikring og leje af lokale til afhol-

delse af »grande«. I Koldby afholdes »grandet« i »byfogdens« hjem, og det bliver betalt med 20,00 kr. for kaffe og kage.

»Oldermanden« lader det arbejde, man har besluttet på »grande«, udføre. Rampen med indhegning det sted, hvorfra man læsser kreaturer på biler, holdes i orden, desuden har han tilsyn med alle byens render, grøfter og rør.

Indkaldelse til »grande« sker ved budstikke, der altid går i solretningen hele byen rundt, han må ikke gå over vejen. Tidligere holdtes 2 gange ordinært »grande« om året i Hjerpsted, nemlig om eftermiddagen fastelavns lørdag, og mortensdag den 10. nov., i Koldby altid den 11. nov. På meddelelsen, der er påhæftet »grandepinden«, står at læse, hvornår »grandet« skal være og at alle grøfter og render skal være oprenset til en bestemt dag, altid inden »grandet«, således at oprensningen kan være foretaget på de forsømmeliges bekostning inden »grandet« afholdes nu en aften en gang imellem den 15. nov. og den 1. dec. »Oldermanden« kan kalde ind til »grande«, hvis han finder det nødvendig.

Hvis man ville sige i Hjerpsted og Koldby, at »bylaget« var til ingen nytte og at man sagtens kunne undvære det, ville det ikke falde i god jord og man ville få en mængde grunde for dets fortsatte beståen. Møderne foregår ikke altid helt stille, men altid uden slagsmål, der bliver i reglen udmærket lejlighed til at få afreageret, inden »grandet« slutter. Det betragtes stadig som en æressag at være »oldermand«.

»Bylaget« tager sig på udmærket måde af oprensningen af grøfterne helt fra sogneskel gennem byen, tidligere gennem byerne til sogneskel, dette sorterer vel strengt taget under kommunen, arbejdet bliver nu udført af lodsejerne uden vederlag, hvis man tænkte sig det udført på kommunens regning, ville det også blive til et beløb, man her i kommunen måtte regne med. Kommunens losseplads er opgravet på byens jord, der betales ingen leje og der er heller ikke på anden måde givet vederlag herfor. Forskellige branddamme i Hjerpsted tilhører »bylaget«, fiskeretten i dammene udlejes på »grande«. Kommunen betaler oprensningen af dammene hvert år, men giver ingen vederlag tiltrods for at de er indriggede. Nogle af dammene bruges som vandingssteder for køerne, når de gennes hjem fra marken til malkning.

For Koldbys vedkommende betales penge ind til bykassen i forhold til ejendomsskyld.

Kommunalbestyrelsen har et udmærket forhold til begge »bylag«, det kan derimod ikke siges om »bylagene« indbyrdes.

Jeg håber at have givet et lille billede af den rest af gammel forvaltning, der endnu findes i Hjerpsted, og håber, amtmanden kan få noget ud af det, jeg er selvfølgelig gerne til tjeneste med alle oplysninger og kan måske bedre supplere mundtlig, hvis det måtte ønskes.

Med venlig hilsen, Deres
Frands Knudsen.

BALLUM

Ballum, 22. 4 1963.

Kære hr. amtmand!

Skal så prøve, om jeg kan fortælle lidt om bygranderne før og indtil vor tid. Jeg må desværre sige, at det bliver mest genfortælling. Selv har jeg kun oplevet lidt af det allersidste fra de store bygranders tid. Jeg er nødt til at begynde med udskiftningen af marskjorderne, der skete i 1837 eller deromkring. Marken, altså

Ballum enge, ejedes af 52 bønder. Deraf boede 17 i Vesterende, 18 i Østerende, 2 på Kringlum (altså en dobbelt gård samt en gårds jord på en bysted mark). Til sidstnævnte var der ingen bygninger. Resten af gårdene med marskjord lå i Husum og Bodsøl. En almindelig gård var på 75 demat – 37¹/₂ ha –. Deraf halvdelen ager og halvdelen engjord. Bønder i Buntje og Rejsby havde ingen andel i engene, men ejede ret store hedearealer, der ligger mellem de to nævnte byer i vest og Skast og Hjørpsted i øst og syd.

Dengang var Ballum sogn delt i 3 kommuner, Ballum Østerende, Ballum Husum og Ballum Rejsby. I Ballum Østerende var der 2 grandelag, et i Vesterende og et i Østerende. I Ballum Husum var kun et grandelag. I Ballum Rejsby var der to, i Rejsby og Buntje. Hvert grandelag valgte selv sin foged (formand). Denne skulle have en gård indenfor grandelaget. Bestillingen gik på skift og var ulønnet. Hans opgave var at sørge for vedligeholdelse af vejene. De fleste veje var jordveje. De skulle jævnes, dette gjaldt i særlig grad engvejene. Når floden havde været oppe, var der i reglen større eller mindre huller. Til dette arbejde var udlagt forskellige jordstykker, hvorfra fylden toges og blev pr. hestespand kørt på vejene af bønderne. Han skulle sørge for, at vandløb og overkørsler, rør og deslige var i orden. Ligeledes havde fogderne opsyn med strandskråningerne. Hvert forår fik bønderne besked om at møde med køretøj og mandskab for at istandsætte de skader, vinterstormene havde forvoldt på havbrinkerne. På hovedvejen fra sogneskillet ved Koldby til Ballum kirke skal hver bonde levere 2 læs sten (uden flint). Fogden skulle være tilstede og påse, at læssene var passende store.

Rundt i byerne lå en hel del små og store jordstykker, der ejedes af de forskellige grandelag. Brugere af disse jordstykker betalte årlig afgift til det grandelag, hvor jorden var beliggende. Det drejede sig i de fleste tilfælde om helt små afgifter, 10–12 penning og opad. Disse afgifter betales hvert år på det ordinære bygrande. Hver mand, der havde byjord, mødte frem og betalte sin afgift, fik sin gratis (snus) og så var der ro til næste år. Så begyndte festen for bønderne indenfor grandelaget. En stor fest, hvor ikke engang bønderkonerne havde adgang. Der begyndtes med kaffebord, senere gav det gildemad med rigelig »vådt« til. Dette sidste blev vel nok til tider overdrevet. Jeg har hørt fortælle om 2 bønder, der var på hjemvej fra gildet kl. 8 om formiddagen, hver med en tændt håndlygte, skønt det jo var klar dag. Sådan gik det vistnok gennem mange år.

Fra 1864 begyndte der at ske ændringer. Nogle af bønderne ville ikke være tyske statsborgere og opterede for Danmark. Nogle blev udviste. De unge bønder sønner, og det gjaldt lige fuldt arbejdsmændenes sønner, ville ikke være tysk soldat, og så begyndte de store udvandring til USA, Canada, Australien, Ny Zeeland og andre steder. Der var ikke afløsning til ejerskifte, og så begyndte de såkaldte gårdslagtninger. I 70'erne efter den fransk-tyske krig kom der en stor opgang både på jordpriser og kreaturpriser. Flere og flere gårde blev stykket ud. Som oftest helt til bunds, og hvor bygningerne var gamle, blev disse nedbrudt. I firsårene sank priserne på jord og kreaturer til under ¹/₃ af priserne i 70erne. Flere gårdmænd gav op og gårdene solgtes. Køberne til de nedlagte gårde var arbejdsmænd i Harknag, landbrugere i Ballum Rejsby samt 4 brødre Krog fra Koldby, der var kommen hjem fra Australien, havde penge med hjem og supplerede deres ejendomme med marskjord. De unges udvandring var nu næsten total. Som eksempel skal jeg nævne, at 1884 mødte der 1 mand på sessionen (en ung lærer, der var kommet hertil fra Aabenraa-egnen). Alle de unge fra Ballum var rejst.

Nu begyndte der at komme kludder i grandelagene. Alle, der havde købt jor-

der fra en gård skulle svare den del af gårdens pligter overfor grandelaget, der var passende til den jord, der var købt. Hvor også gårdens bygninger var borte, var det svært at holde rede på forholdene. Ligeledes blev det svært at få pligterne frem fra nedlagte gårde. Ligeledes kom der utilfredshed frem angående grandegilderne. I begyndelsen af indeværende århundrede anså man det for bedst at holde op med disse gilder. 1914 satte punktum for opkrævning fra de nedlagte gårde. Jeg glemte at fortælle, at i slutningen af firsårene og halvfemserne indså de ledende her i Sønderjylland det forfærdelige ved udvandringen. Jorderne ville gå over på tyske hænder. Så blev strømmen vendt og de fleste unge kom på danske skoler og fik øjnene op for, at deres plads var herhjemme i landsdelen.

I 1914 ved det ordinære grandemøde (Borst-Husum) blev jeg valgt til byfoged, men kom ikke igang med noget, idet jeg sammen med de allerfleste unge efterhånden blev indkaldt som tysk soldat. Vi, der ikke blev derude, kom hjem ved juletid 1918. Meget af det, et grandelag skulle have taget sig af, var forsømt. I ganske særlig grad gjaldt det vedligeholdelsen af havbrinkerne. Her var havets ødelæggelser blevet så omfattende, at man mente det var håbløst at gå igang med udbedringer. Derfor ser vore strandbrinker i dag så sørgelige ud, som de gør.

Tanken om et havdige kom frem på grund af de store forstyrrelser, stormfloden i 1911 gjorde. Fremsynede mænd, her kan jeg særlig nævne den gamle senere diggrave Kresten Jensen o.m.a. hjulpet godt af daværende landrå Rogge satte sig for, at nu skulle der bygges dige. Arbejdet på havdiget begyndte 1. april 1914. Den store krig gjorde dog mange knuder, men endelig i året 1918 var diget bygget.

Grandelagene eksisterer stadig, men er forlængst uden væsentlig betydning. Et par ting skal jeg dog nævne. Vesterende bylag var den by, der havde det største stykke byjord. Herunder godt 25 ha marskjord ligeved den nu asfalterede vej først an i marsken og ned mod havet. Dette areal var fra langt tilbage udlejet til småårsfolk og håndværkere i Vesterende. De kunne her græse 1–2 køer. Disse blev passet af en dreng fra byen. Om morgenen blæste han i sit horn og køerne kom ud på vejen og blev dreven ud i fennen. Om aftenen, når han kom hjem med køerne, fandt disse hver til sit. Da diget blev bygget, gennemskar dette denne eng på langs. De Vesterende bønder solgte derfor den store fenne til to bønder, og delte salgssummen mellem sig. Dette kunne sikkert aldrig have fundet sted i dag. Fordelingen af pengene var ganske vilkårlig. Kun de bønder, der var tilbage, delte pengene. Alle de, der ejede købte jorder fra nedlagte gårde, fik intet. Et par arbejdsmænd prøvede med hjælp af daværende amtsassessor Schmidt, Haderslev, der stammede herfra, sagen for retten, men fik ingen medhold. I Husum-Bodsbøl grandelag indså man i årene kort før 1914 det uholdbare i ordningen med byjorderne.

Man enedes om at sælge de mange byjorder for 25 × lejesummen. To mand valgtes til at afslutte disse handler og hver køber fik en kvittering underskrevet af de to bønder.

I 1922 blev jeg igen valgt til byfoged, men heller ikke da kom jeg til at betyde noget. 1. april samme år blev jeg valgt til sognerådsformand. Efter den tid blev det meste af byfogdens arbejde overdraget til sognerådet. Endnu holdes der dog bygrande den 1. lørdag i året. Der er endnu et havstykke og et par enkelte veje, der lejes: Værdien af vejgræsset er dog kun lille nu. Traktorerne er hårde ved jordvejene.

Jeg ved nu ikke, om her er noget, De kan bruge. Skulle der være noget, De vil spørge om, skal jeg meget gerne svare.

Venlig hilsen

Deres ærbødige

Andr. Hansen.

BRØNS

Brøns, den 14. maj 1963.

Hr. amtmand Haarløv

Kære amtmand Haarløv.

Angående grandelag her i sognet kan jeg oplyse følgende:

Vi har 3 grandelag her i sognet: 1 i Astrup-Søndernæs, 1 i Haverved-Vester Aabølling og 1 for Brøns by og Normsted.

Her i Brøns grandelag har vi en gammel grandekiste fra 1770, hvori protokollerne og regnskaberne opbevares, den ældste protokol vi har, er fra 1879 – dato; de helt gamle papirer menes at være opbevaret på arkivet i Aabenraa.

Grandelaget her i Brøns holdes i hævd i dag som til forn, selv om det nu kun er symbolsk. Der skal afholdes grandemøde med varm spisning hvert år i november måned hos oldermænd, og oldermænd vælges efter omskift for 1 år ad gangen. Grandelaget her i Brøns består kun af gårdmænd, der er ingen husmænd, der er medlem.

Indtil for et par år siden blev alle veje i kommunen, som ikke var optaget i vejregisteret, istandsat og vedligeholdt af grandelaget, hvortil alle sognets beboere, som var grundejer i kommunen, havde at betale, og der betaltes efter grundværdi, dvs. at både købmænd, skomagere og lignende skulle være med til at afholde udgifterne, selv om de ikke kunne være medlem af grandelaget.

Det var de såkaldte grandeveje, som nu, efter vejdirektoratets bestemmelser, henhører under betegnelsen: privat-fællesveje, og da det blev oplyst, mente grandelaget ikke, at der var lovhjemmel for at opkræve bidrag til disse vedligeholdelser mere.

Foruden efterårsgrande afholdes der i foråret forårsgrande, hvor der lejes en markmand, som skal have opsyn med kreaturerne om sommeren og sørge for at slå vand op i drikkekarrene med en spand, hvor der ikke er et naturligt vandingssted; og desuden bliver en del af markvejene udlejet til høslæt eller græsning.

Dette var kun lidt om, hvorledes det nuværende grandelag arbejder og fungerer, men for at se hvorledes det har været i fortiden, vedlægges et udklip af »Vestkysten« af 15. januar 1937 af lokalhistorikeren Thøste Thøstesens, Fæsted, som bedes returneret en gang ved lejlighed.

Med venlig hilsen

H. B. Thomsen

Nogle minder fra Sønderjyllands skæbneår

Af Nis Jensen Ravn, Sjølundgaard.

Den efterfølgende interessante skildring af begivenheder fra for hundrede år siden er overladt »Sønderjysk Månedsskrift« af forfatterens oldebarn, fru gårdejer Nis Callesen, Lerskov, Øster Løgum sogn.

Jeg er født d. 23. Maj 1828 paa Lyksgaard, Vejstrup Sogn (nu et af de otte Sogne, den Gang under Haderslev Amt). Min Fader, Jørgen Jørgensen Ravn, er født 1803 i den fra Meiborgs »Gamle danske Hjem« bekendte

gamle Plankegaard i Vejstruprød. Han var i en lang Aarrække Sandemand, beklædte flere offentlige og kommunale Hverv, var Medstifter af den slesvigske Forening, blev Dannebrogsmænd 1867 og døde 1878.

Jeg gik i Sogneskolen til min Konfirmation, men fik de nærmest forudgaaende Aar lidt privat Undervisning i Christiansfeld. Efter Konfirmationen arbejdede jeg for min Fader, til jeg i Efteraaret 1846 tog til København for at læse til Præliminæreksamen. Denne Eksamen absolverede jeg i Foraaret 1847. Efter at jeg derpaa en Tid forberedte mig til at tage Veterinæreksamen, bestemte jeg mig tillige til at læse til Landmaalereksamen. Krigen kom imidlertid, og der var ingen rimelig Udsigt til dens snarlige Ophør. Under disse Omstændigheder, især da jeg stærkt nærmede mig den værnepligtige Alder, bestemte jeg mig til at opgave Landmaalingen i det mindste indtil videre for snarest mulig at kunne tage Veterinæreksamen. Denne fik jeg ogsaa i Efteraaret 1850.

Ved Krigen Udbrud var næsten Halvdelen af samtlige Elever ved Veterinærskolen fra Hertugdømmerne eller fra selve Tyskland. De forlod nu alle – paa mig og en anden Nordslesviger nær – Veterinærstudiet og København for at træde i Oprørets Tjeneste.

En Følge af Krigen var, at der opstod Mangel paa Dyrlæger i København. Det blev derfor overdraget mig allerede længe før Eksamen at besøge Skolens Dyrlægepraksis i omtrent 1/3 af København.

1849 blev jeg af Veterinærskolen sendt til Frederiksborg for som Assistent at medvirke til Undertrykkelse af den saa farlige ondartede Lungesyge hos Kvæget, som ved Smitte var bleven overført fra Sverige til Gaarden Faurholm.

Da København truedes med Kolera, og de fleste Læger var i Felten, blev der truffet den Foranstaltning, at Professor Sommer paa Universitetet holdt en Række Forelæsninger over Koleraen og dens Behandling. Heldigvis fik vi – hans Tilhørere – ingen Brug for den modtagne Undervisning.

Om Martsdagene i København i 1848 og de tre Krigsaar, hvorunder Grundloven af 5. Juni 1849 kom til Verden, skal jeg ikke udtale mig videre. Dog maa jeg bemærke: En Løftelse, en Begejstring, for ikke at sige en aandelig Beruselse havde grebet alle i den Grad, at man nu neppe kan gøre sig nogen rigtig Forestilling derom. Med Udløbet af Aaret 1848 blev Sindene roligere, og Livet gik igen sin jævne Gang.

Man saa den Gang paa næsten enhver Slesviger, ogsaa de, der havde hjemme i den nordligste Del, med mistænksomme Øjne. Den Mening var paa den Tid almindelig i København, ogsaa blandt de Dannede, at naar man overskred Grænsen mellem Nørre- og Sønderjylland, saa betraadte man et Land, hvis Befolkning var udansk for ikke at sige fjendtligsindet mod Moderlandet.

Endnu skal der om den Tid bemærkes, at hvad der den Gang saa stærkt optog og løftede Sindene, var ikke saa meget politisk Frihed, som det nationale Spørgsmaal. Vel glædede man sig over Grundloven, men Ordningen af Forholdet ved vor Sydgrænse, Slesvigs (ogsaa den tyske Dels) Bevarelse for Danmark, var dog Hovedsagen.

Efter overstaaet Eksamen fik jeg Ansættelse som Dyrnlæge ved 3. Dragonregiment, der den Tid havde Stilling ved Byen Slesvig. Efter Krigen slutning fulgte jeg Regimentet til Aarhus, hvor jeg forblev til Foraaret 1852, da jeg opgav Stillingen som militær Dyrnlæge.

I Efteraaret 1852 kom jeg ved Giftemaal i Besiddelse af en Gaard, Plankegaard i Sjølund. Ved Tilkøb af flere Hovedparceller, Salg af Udmarker, Magelæg o. s. v. og ved Opførelsen af ny tilsvarende Bygninger, fik Sjølundgaard sit nuværende Udseende. Den har et Tilliggende af 280 Tdr. Land, der er ansat til 25½ Tdr. Hartkorn.

I den slesvigske Periode (til 1864) var jeg til forskellige Tider Sognefoged, Helligdagsfoged, Kirkeværge, Lægdsmand m. v. Efter Indførelsen af dansk Lovgivning efter Krigen 1864 blev jeg Sogneraadsformand (66–69), var Skattekommissær ved Gennemførelsen af de to ekstraordinære Skattelove i 67 og 69 og er med nogle Afbrydelser Landvæsenkommissær siden 1866. Før Krigen i 64 var jeg med til at oprette Haderslev Amts Skytteforening og efter Krigen med til at ordne den stedlige Kreds af Vejle Amts Skytteforening.

I Aaret 1861 foreslog jeg min gode Ven, Kammerraad C. Juhl i Hjerndrup ved Christiansfeld at stifte Haderslev Amts Landboforening. Denne Forening skulde naturligvis som alle saadanne Foreninger have til Maal en højere Udvikling af Landbruget, men ved Siden heraf mente vi, at den kunde blive en Støtte for de nationale Interesser og bidrage til at holde Embedsvældet inden for nogenlunde rimelige Grænser. Foreningen blev stiftet, men Embedsmanden Laurids Skau og ikke Juhl blev Formand. Nogle Aar efter Krigen i 1864 var jeg med til at stifte Kolding Herreds Landbrugsforening.

Da det blev bekendt, at Frederik den Syvende havde bestemt sig for at bese den nyopbyggede store monumentale Kirke i Tyrstrup ved Christiansfeld, kom nogle af Egnens Bønder paa den Tanke at benytte Lejligheden til at indbyde Kongen med Gemalinde, Grevinde Danner, til en Middag paa Christiansfeld. Gemalinden vilde man rigtignok helst have været fri for, men det lod sig jo ikke gøre. Indbydelsen blev modtaget og Middagen berammet til den 3. Oktober 1863. Der var en stærk Rift om Pladser, uagtet Kuverten ikke just var saa ganske billig, nemlig omtrent 50 Kr.

Kongens Ankomst hilstes naturligvis med stor Jubel, hvorimod Grevinden maatte nøjes med en afdæmpet Velkomsthilsen. Middagsdeltagerne

samledes i en af Hotellets Sale, den finere Part, de uniformerede og dekorerede, for sig selv i et Hjørne til Højre for Indgangsdøren, vi andre, Bønderne, Værterne, i det diagonalt modsatte Hjørne. Straks efter traadte Kongen ind ad Døren. Han kastede et Blik paa Gruppen til Højre, men uden at sige et Ord fortsatte han Gangen til det Sted, hvor vi stod. Han henvendte nogle venlige Ord til os, hvorefter der meldtes, at der var anrettet.

Kongen tog Grevinden ved Haanden, og med Kammerraad Juhl som Fører begav man sig til Spisesalen. Om nogen ceremoniel Ordning var der ikke Tale.

Efter at Kongen med Gemalinde og Følge havde taget Plads, anbragte vi andre os, hvor vi syntes bedst. Juhl talte for Kongen, og P. Skau, Buks-have for Grevinden. Juhl udtalte blandet andet: »Deres Majestæt kan være forvisset om, at vor danske Følelse skal staa sin Prøve, naar det næste Gang gælder, det være snart eller sent, naar Kongen kalder os til Kamp for vort Modersmaal og det uafhængige Danmarks Rige. Vi forstaa os ikke paa Statskunst og vor Dom i politiske Anliggender er nærmest en Følelsessag, men hver Gang det har hedt iblandt os, at der atter skulde gøres Indrømmelser til udenlandske Fordringer, da har det sitret i os, og ofte har vi ønsket, at Kongen i Tillid til Gud, den gode, retfærdige Sag og det tro danske Folk vilde sætte sit bestemte uigenkaldelige »Nej« imod fremmed Indblanding.« Efter at Skau havde talt for Grevinden, rejste Kongen sig, imponerende og majestætisk, som man jo husker ham fra flere Lejligheder. Juhls Tale havde aabenbart gjort et stærkt Indtryk paa ham. At referere hans Tale, saaledes at man tilnærmelsesvis faar et Totalindtryk af den, som den er holdt, ser jeg mig ikke istand til. Kongen kunde lægge hele sin Personlighed ind i Talen paa en Maade, som ikke kan beskrives og give Antydninger, som godt kunde forstaaes, men ikke let gengives. Han takkede for Indbydelsen, takkede for Skaalen, der var bleven udbragt for ham, strejfede let vor Strid med Tyskland, var rørt over sine Nordslesvigeres Trofasthed og gav os Tilhørere en Fornemmelse af sin vemodsfule Grebethed ved Tanken om en Krigs forfærdelige Rædsler. Lidt senere udtalte Kongen: »Naar I holder saa meget af mig, saa maa I absolut ogsaa holde af min Kone, thi hun er en god Kone. Kommer jeg i ondt Vejr hjem fra en Ridetur, saa staa hun altid parat med tørre Strømper og andre Bekvemmeligheder. Ja, I kan takke hende for, at jeg ikke allerede nu ligger med Næsen i Vejret.« Der kom ved disse Ord Liv i Forsamlingen. Grevinden blev blussende rød og vidste ikke – tilsyneladende – hvor hun skulde gøre af sig selv. Hun viste sig den Aften som en fortryllende Dame. Vi modtog hende med Kulde, men hendes Elskværdighed vandt saa at sige alles Hjerter. De tilstedeværende Embedsmænd, Amtmand W. W. Stockfleth, Borgmester Emil Hammerich i Haderslev m. fl. syntes slet ikke at

befinde sig vel, maaske af flere Grunde. I Følget syntes man at krydre Maaltidet med Smaaskænderier. Min Sidemand ved Bordet gik tabt af et Par Retter Mad, thi før han fik rigtig begyndt, blev Tallerkenen reven bort fra ham. Han glemte ogsaa at tage til sig af de gode Vine, indtil den sidste Ret, og da var det for silde.

Kongen talte Plattysk og drak et Glas med en med Dannebrogskorset hædret Bonde, som han kendte fra Angel, og som nu var flyttet til en Gaard i Nærheden af Christiansfeld. En anden af Kongens personlige Bekendte var Mads Jensen fra Fjelstrup. Han blev efter Bordet grebet af Kongen bagfra og rutschet rundt, saa han skreg: »Lad være Johannes!« Han troede, det var Johannes Juhl. Kongen svarede: »Bliv ikke vred, min gode Mand, De er jo en Tyksak som jeg.« Det var en god og fornøjelig Middag, og den forløb uden Spor af Lyst til at slaa sig løs eller skeje ud.

Kongens blotte Nærværelse var nok til at holde slige Tendenser nede. Han vandt overalt, hvor han færdedes, Folkets Kærlighed. Denne omstændighed i Forbindelse med en imponerende Personlighed og et ejendommeligt skarpt, stikkende Blik skulde nok bringe enhver til at passe paa sig selv. Han kunde som ved denne Lejlighed nok tillade sig en Spøg, men havde ikke for Skik, som der fortælles om hans Forgænger paa Tronen, Frederik den Anden, at meddele sine Omgivelser: »Nu er Kongen hjemme«, eller »Nu er Kongen ikke hjemme«. Frederik den Syvende saa den Aften rigtig sund og stærk ud. Med den dampende Merskummer satte han sig i Vognen, besaa Illuminationen og kørte derpaa til Haderslev for at indtage en The hos Borgmesteren. Kun lidet anede vi, at vi havde set ham for sidste Gang.

Den 15. November lukkede han, den sidste Oldenborger, den mest afholdte af dem alle, sine Øjne. Det var en tung Gang den Aften, da vi, Kommunernes Afsendinge m. fl., fulgte hans Lig fra Lyksborg til Flensborg, hvor det anbragtes ombord i »Dannebrog«, som sejlede til København. Det var Ruskvej. Begfaklerne fyldte Luften med deres Os, og der ringedes med Kirkeklokkerne. En uforglemmelig Aften!

Det kan vel nok siges om Nordslesvig med større Sandhed end om nogen anden dansk Landsdel, at faa har for meget og færre for lidt. Det var derfor naturligt, at Titel- og Rangsvæsen ikke fandt Vej her udenfor Embedsmændenes Kreds. Det vakte derfor en ikke ringe Overraskelse, da Juhl i sin Tid blev udnævnt til virkelig Kammeraad. Denne Udnævnelse var forøvrigt i sin gode naturlige Orden. Juhl var en statelig, dannet Mand i Besiddelse af en større Gaard og var Folkets Repræsentant i Stænderforsamlingen som paa anden Maade. Befolkningen følte sig ogsaa hædret i hans Person, men kunde dog ikke lade være at gøre lidt Løjer med Udnævnelsen. I Hjerndrup boede to Mænd, som begge hed Christian Juhl. De var ogsaa beslægtede. Den ene var den ovennævnte Juhl, som paa Grund af sin større Ejendom blev kaldt »store Christian Juhl«, medens

den anden af Hensyn til sin mindre Gaard blev kaldt »lille Christian Juhl«. Ved en selskabelig Sammenkomst vedtog Beboerne med en paataget Højtidelighed, at efter som Kongen har udnævnt dig, store Christian Juhl, til virkelig Kammerraad, saa udnævner vi dig, lille Christian Juhl, til virkelig Christian Juhl. For Nutidens Øjne ser det noget paafaldende ud, at Juhl ikke fik Ridderkorset, men Frederik den Syvende personlig synes at have været noget sparsom med Uddelingen af udvortes Hædersbevisninger. Det var nok heller ikke under denne Konge, at Carl Vogt efter at have overværet en Forestilling i det kgl. Theater, skal have udtalt, at han intet Sted havde truffet saa mange »udmærkede Mænd« som i Danmrk.

Tidsrummet 1850–64 var en Guldalder for den sejrende Nationalliberalisme og for den til samme sig sluttende Bureaukratisme. De mange nye Embedsmænd, som blev ansatte her, var hel hæderlige Mænd og ikke uden Dygtighed, men de var som oftest sig selv nok og i Reglen ikke noget for Befolkningen. Valdemar Sejrs Lov gjaldt endnu i Sønderjylland, men det kommer som bekendt ikke saa meget an paa, hvad der er skreven i en Lov som paa, hvordan den udføres. Administrationen var almægtig, og Regeringssystemet mindede om den graa Middelalder.

Folket gik sejrberuset ud af Krigen. Det var ikke langt fra at tro, at det havde besejret to Stormagter. Løsenet var: Danmark til Ejderen! og Gud naade den, der havde en anden Mening. Snart trak der imidlertid tunge Uvejrsskyer op, der skulde blive saa skæbnesvangre for os, men der gjordes eller kunde vel intet gøres for at faa dem til at drive over. Et heldigere Valg af Embedsmænd og et andet Regeringssystem havde sikkert vundet eller i det mindste mildnet Bitterheden hos den tyske Befolkning. Var Hertugen af Augustenborg tillige med nogle andre Godser gaaet over paa danske Hænder, kunde man maaske nok have faaet et Flertal i Stænderforsamlingen, især da en af Førerne for Oppositionen, som det er bleven paastaet, kunde have været vundet. Intet af dette skete, og Enden blev Tabet af de tre Hertugdømmer. Hele Skylden herfor har man villet kaste over paa Nationalliberalismen, og heri har man vel en Del Ret, men Sandheden er dog den, at vi simpelthen alle paa den Tid var mere eller mindre nationalliberale og holdt fast paa Ejdergrænsen, saa Ansvarret ikke udelukkende skal lægges paa enkelte.

Det er ikke nogen let Sag at gaa fra een Lovgivning over til en anden. En saadan Forandring medfører Uro, Usikkerhed og Forstyrrelse paa mange Omraader. Dette fik de otte Sogne ogsaa at føle. I den højere Administration syntes det at staa smaat til med Kendskab til den slesvigske Lovgivning, hvorfor man var tilbøjelig til at lægge Sagen hen. De otte Sognes Stilling under denne Mellemtilstand mindede om de katolske Sjæles Opbefolkningen førte sine bedste Kræfter i Ilden. Ved Valgene til Sogneraadene saas kun paa Dygtighed.

I Herredsfoged Villemoes og Amtsforvalter Holgersen havde vi faaet

to helt udmærkede flinke og dygtige Embedsmænd. Amtmanden, gamle Konferentsraad Dahl saa med venlige Øjne paa de otte Sogne, »Lap-jylland«, som var bleven underlagt Vejle Amt. Han, som med Provsten dannede det saakaldte Kirkevisitorium, hvis Forretninger ligner Stiftsøvrighedens, men hvis Magt var langt større, kom gerne hened. Ved en saadan Lejlighed ytrede han: »Her er en Amtmand da noget«. Indenrigsminister Estrup stillede sig ogsaa venlig lige over for de otte sogne.

Paa den Tid skrev jeg en Del i Bladene, navnlig i »Fædrelandet«. Hr. C. Ploug har altid interesseret sig for, hvad der foregik herovre, og han havde ved sit Blad en meget stor Indflydelse. Da saaledes mange Landbosager, Udstykninger m. m. i flere Aar blev liggende uekspederet i Ministeriet, var en Paatale i »Fædrelandet« tilstrækkelig til, at disse Andragender straks kom tilbage, og saa vidt jeg husker, alle bevilgede.

Preusserne sprængte, som det vil erindres, Mindestøtten paa Skamlingsbanken. I »Fædrelandet«, hvor jeg omtalte denne Begivenhed, gjorde jeg opmærksom paa, at den godt kunde genrejses. De Skrammer, den havde faaet i Faldet, vilde i Grunden slet ikke klæde den ilde. Jeg foreslog ikke nogen Indsamling, men desuagtet strømmede der straks fra flere Steder i Landet Penge ind til »Fædrelandet«s Kontor til dens Genoprejsning. Udvalget for Oprettelsen af nationale Mindesmærker, der nok havde faaet lidt Penge tilovers, tog sig imidlertid af Sagen. Og Støtten staar der nu og som en østerrigsk Officer udtrykte sig ogsaa som et Mindesmærke for preussisk Overmod.

Paa omtrent samme Tid skrev jeg flere Artikler til Fordel for Valgmenighedsloven og havde et ikke ringe personligt Agitationsarbejde herhjemme kontra Præsteskabets Agitation og Adresser mod Loven.

Man havde alt i lang Tid haft en Formodning om, at Slesvig betalte for høje Skatter i Forhold til de andre Landsdele i Monarkiet. Regeringen havde ogsaa sin Opmærksomhed henvendt paa denne Sag, men saa kom Krigen. Ved Skyldsætningen af Jorderne i de otte Sogne forandredes intet i det bestaaende. Man gik ud fra, at en Del af de Ejendommene paahvilede Skatter var af privatretlig Oprindelse eller en Del af Købesummen, hvormed de i sin Tid var bleven betalte. Heri har man dog vist nok taget Fejl. Paa den anden Side Grænsen har Beboerne i hvert Fald protesteret mod en saadan Opfattelse og har for deres Vedkommende anlagt Retssag, som de har vundet ved de preussiske Domstole.

Imidlertid, de otte Sogne priser sig lykkelig ved at være blevne ved Moderlandet. Sammenlign dem med otte Sogne syd for Grænsen, og man vil forbavses over, hvor højt hine staar over disse.

Som Medlem af Landstinget, 1870–78, var min Partistilling nærmest Mellempartiet (Venstre Centrum).

Sjølundgaard, den 13. Januar 1892.

Nis Jensen Ravn.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Aydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**



OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ¹/₅

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

¹/₅ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland - Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet

Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

VEJLE

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

MAMMEN *specialsåmaskiner*

VILMO *kunstgødningsspredere*

GYRO og EXTI *kværne*

GYRO *kuledækkere*

GYRO *frontlæssere*

GYRO *grøntfoderhøstere*

GYRO *centrifugalspredere*



GYRO *kaffemøller*

A-S GYRO . SKIVE

Telefon 1500

Sønderjysk Månedsskrifts ekspedition: Landsarkivet, Åbenrå. Redaktionens adresse: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.